

18.11.2021 I. V.

Vuoden 1918 sodasta sen nimestä ja historian kirjoittamisen historiasta

Nimen antaminen oli vaikeaa tai ainakin yhteisen nimen – koska taustalla on tällaisessa asiassa aina vallankäyttöä.

Kapina ja vallankumous ovat varhaisimmat nimet, rinnalla esiintyi vapaustaistelu ja kansalaisota – etenkin silloin kun varoitettiin sen syttymisestä siis vuonna 1917. Nimien runsaus ja niiden poliittinen sisältö kertovat siitä, että suomalaisilla ei ollut yhtenäistä näkemystä sodasta.

Kun sota alkoi, sitä ei sanottu vapaussodaksi. Vapaustaistelu-nimeä käytti yleisesti kumpikin osapuoli sodan alussa ja aikana. Tosin oltiin vapautumassa kahdesta eri asiasta. Vapaussota-nimi tuli käyttöön myöhään keväällä -18. Sillä senaatti ja sen alaiset joukot halusivat korostaa taistelevansa Neuvosto-Venäjää ja sen kanssa liittoutuneita punaisia vastaan.

Tämä nimi vakiintui lakitekstiä myöten ja tietysti koulukirjoihin – voittaja määrä nimen. Etelä-Pohjanmaalla nimi on edelleen kovasti käytössä.

Nimitys kapina oli sodan aikana yleisin nimi. Punaiset sanoivat nousseensa kapinaan ja valkoiset ilmoittivat kukistavansa kapinan.

Sosiaalidemokraatit käyttivät sodan jälkeen nimitystä kansalaissota – sillä korostettiin sodan sisäpoliittisia syitä. Äärivasemmisto puhui luokkasodasta.

Uudempi historiankirjoitus on omaksunut nimen sisällissota. Taisteltiin siitä kellä valtiotalta on Suomessa. Suomalaiset sen aloittivat, sitä kävivät ja lopulta ratkaisivat. Nimi on myös neutraali kuten vuode 1918 tapatumat tai vuoden 1918 sota.

Kirjoittamisen historiaa

Ensin ilmestyivät sellaiset anonyymit kirjat kuin Punainen hirmuvalta Suomessa ja Punainen terrori Suomessa talvella 1917-1918. Niiden tavoitteena oli tehdä punaisten rankaisemisesta oikeutettua.

Valkoisen historiankirjoituksen kulmakiviksi muodostuivat viisiosainen Suomen vapaussota vuonna 1918 ja kahdeksanosainen Suomen vapaussota. Nämä ilmestyivät 1918-1927. Pyrkimyksenä oli ”luoda kirjallinen muistomerkki Suomen vapaussodan muistolle” ja ”kohottaa henkeä, joka innosti vuoden 1918 valkoista Suomea”. Viimemainittu kirja loppuu kuitenkin toteamukseen: asiat voidaan nähdä toisinkin. Lukijalle harvinaista herkkua historiankirjoituksessa.

Luokkasota-kirjallisuudeksi kutsuttu muistelu- ja historiankirjoitus painettiin Neuvosto-Venäjällä, ja jonkin verran myös USA:ssa ja Kanadassa, joista sitä salakuljetettiin Suomeen. Niiden hallussapito saattoi johtaa kuritushuoneeseen.

Punaisen puolen keskushahmot Otto Wille Kuusinen ja Kullervo Manner kirjoittivat kumpainenkin oman teoksensa. Nämäkään eivät kestä lähdekritiikkiä, mutta itsekritiikkiä niissä oli. Muu ei olisi ollut mahdollistakaan Neuvosto-Venäjällä, koska äijät olivat kämmineet homman. Viesti niissä oli: Ei mitään sopuuta, ei parlamentarismia vaan proletariaatin diktatuuri ja totaalinen kollektivisointi – vallankumous ja heti. Aika söi mahtipontisuutta ja realismi voitti alaa. Jopa lähestyvä 2. maailmanasota sai aikaan punaisia ymmärtävämpää tekstiä.

Mutta varsinainen käänne tapahtui vasta 1957 kun Juhani Paasivirta julkaisi teoksen Suomi vuonna 1918. Siinä kerrottiin esim. lähes oikeat luvut kummankin puolen henkilömenetyksistä ja käytettiin nimitystä sisällissota.

Kirjan tarkkaan lukenut Väinö Linna ahersi Täällä Pohjantähden alla -teossarjan. Hän jopa uskalsi ilmoittaa Dagens Nyheterin toimittajalle, että historiankirjoitus yhä vaalii valkoista valhetta sisällissodasta. Siitähän kohu syntyi. Kimppuun kävi liuta professoreita ja muita mm. Helsingin Yliopiston poliittisen historian professori L.A. Puntila.

Linna puolustautui asia-argumentein apunaan Paasivirta. Lopputuloksena useat myönsivät sodan syiksi myös sosiaalitaloudelliset vaikutukset. Jan-Magnus Jansson jopa myönsi sosiaalidemokraattienkin pyrkineen Suomen itsenäisyyteen.

Sivujuonteena joutuu toteamaan, että Linnan kuva sisällissodasta oli yksipuolinen, nähty pienen kylän Pentinkulman kolkasta, kuten oli tarkoituskin. Kirjahan oli romaani, mutta suuri osa suomalaisista omaksui romaanin historiankirjana.

Sitten astuu näyttämölle varsinainen myytinmurtaja Jaakko Paavolainen (Olavi Paavolaisen serkku) teoksillaan Poliittisista väkivaltaisuuksista eli punaisten ja valkoisten terrorista Suomessa 1918 osat 1 ja 2, sekä erillisenä teoksena Vankileirit Suomessa 1918. Nämä ilmestyivät 1966-1971, Häntä seurasivat useat historioitsijat (Rasila, Polvinen, Soikkanen jne.) ja vielä Anthony F Upton kirjalla Vallankumous Suomessa. Sama mies oli myös upottamassa ns. ajopuuteoriaa.

Puntila oli ehtinyt muuttaa näkemystään ja liittynyt jopa SDP:hen. Hänen vaikutuksestaan valtio rahoitti 1980-luvun alkupuolella Punaisen Suomen historia-sarjan, jotta sodan häviäjienkin näkökulma tulisi esiin.

Osa tutkijoista vaati vastateosta. Sellaisen valtio maksoi eli kolmiosainen Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. Siinä sota oli osa itsenäistymisprosessia.

Ylikankaan Tie Tampereelle-tutkimus (1993) sai historioitsijoilta laajasti myönteisen vastaanoton. Samaan aikaan Pohjanmaalla...voi sanoa että räjähti. Etenkin Ilkka-lehden päätoimittaja Kari Hokkanen hiiltyi.

Valkoisen terrorin tuominen esiin oli liikaa. Olihan suuri osa Tampereen vallanneista valkoisista "oman kylän miehiä".

Samanlaisen kohtelun Heikki Ylikangas sai jo 1977 Nuijasota -kirjallaan.

Ylikankaan mukaan SKP:n romahdus ja Neuvostoliiton hajoaminen laukaisivat historiankirjoituksessakin jännitteitä. Sama mies johti seuraavaa suurta projektia eli Sotasurma-hanketta (1998-2003). Se oli tieteellinen tutkimus joka ensimmäistä kertaa selvitti punaisen puolen uhrien nimet. Se on lähteenä monessa uudemmassa aihealan historianteoksessa. Valkoisten nimet oli selvitetty jo 1920-luvulla.